

İBN İSFENDİYÂR

(ابن إسفندیار)

Bahâüddîn Muhammed
b. Hasen b. İsfendiyâr-ı Kâtib
(ö. 613/1216'dan sonra)

Târîh-i Taberistân adlı
eseriyle meşhur olan
İranlı tarihçi.

Muhtemelen Âmül'de doğdu. *Târîh-i Taberistân* adlı eserindeki bazı bilgilerden Âmüllü olduğu anlaşılmaktadır. Hayatının bir bölümünü, Taberistan'da hüküm süren Bâvendîler'in bir kolu olan İspahbediyye hükümdarlarından Hüsâmüddeve Erdeşîr ile oğlu ve halefi Nasîrüddeve II. Şah Gazi Rüstem'in (1206-1210) hizmetlerinde geçiren İbn İsfendiyâr bir süre bu hükümdarlara kâtiplik yaptı. 4 Şevval 606'da (1 Nisan 1210) Bağdat'tan Irâk-ı Acem'e dönerken hâmisî Nasîrüddeve II. Şah Gazi Rüstem'in öldürüldüğü haberini alınca yolunu değiştirip Rey'e gitti. Burada Rüstem b. Ali b. Şehriyâr'ın kütüphanesinde, İmam Ebû'l-Hasan b. Muhammed el-Yezdâdî'nin Taberistan'da hüküm süren "gavbâre" lakaplı hükümdarlar hakkında bilgiler içeren '*Uka-dû's-sıhr ve kalâ'idü'd-dür* adlı eserini buldu (*Târîh-i Taberistân*, s. 4-5). İki aydır ikamet ettiği Rey'de bir süre daha kalıp hâmileleri hakkında bilgiler eklemek suretiyle eseri Farsça'ya çevirmeye karar verdi. Tercümeye başlayacağı sırada babasından aldığı mektup üzerine Âmül'e döndü. Ancak burada karışıklıklar çıkınca Hârizm'e gitti. Beş yıl kaldığı Hârizm'de Taberistan tarihine dair bilgi toplarken bir kitapçıda, Sâsânî Devleti'nin kurucusu Erdeşîr-i Bâbekân'ın (226-240) başrahibi Tenser'in Taberistan Hükümdarı Cusnasf Şah'a (Güşnasb Şah) Pehlevî dilinde yazdığı mektubun İbnü'l-Mukaffa' tarafından Arapça'ya çevrilmiş bir nüshasını buldu. *Târîh-i Taberistân*'ı yazarken "Nâme-i Tenser" adıyla anılan bu mektubu Farsça'ya çevirerek eserine kaydetti. *Târîh-i Taberistân*'ı 613'te (1216) yazmayı sürdürdüğü anlaşılan İbn İsfendiyâr'ın ne zaman ve nerede vefat ettiği bilinmemektedir.

Taberistan tarihine dair en eski kaynak olan *Târîh-i Taberistân* dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün dört alt başlığının birincisinde yukarıda sözü edilen mektubun Farsça tercümesi yer almaktadır. Bu mektup Sâsânîler'in teşkilâtı hakkında çok önemli bilgiler ihtiva et-

mektedir. Bundan sonraki alt başlıklarda Taberistan bölgesinin tarihi, şehirlerin kuruluşu, burada daha önce hüküm süren "gavbâre" lakaplı krallar, bölgenin fiziki özellikleri ve buraya hâkim olan hükümdarlarla bölgede yetişen âlimler, mu-tasavvıflar, hekimler, astronomi bilginleri, şairler hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm, Taberistan'ı hâkimiyet altına almış olan Ziyârîler ve Büveyhîler'e ayrılmıştır. Üçüncü bölümde Taberistan'ın Gaznelîler ve Selçuklular'ın hâkimiyetine geçişi, dördüncü bölümde Bâvendîler hânedanı hakkında bilgi verilmektedir. Eserin 606 (1210) yılından yaklaşık 750 (1349) yılına kadar olan bölümü adı bilinmeyen bir müellif tarafından ilâve edilmiştir. İlâve edilen kısımların büyük bir bölümü Evliyâullah-ı Âmülî'nin *Târîh-i Rûyân* adlı eserinden ıktibas edilmiştir. Eser siyasi tarih yanında bölgenin iktisadi ve içtimai tarihini açısından da önemlidir. Olayları anlatırken objektif olmaya çalışan İbn İsfendiyâr, bölgeyi yönetenlerin âdil uygulamalarından övgüyle bahsederken zalimce muamelelerini de yermekten çekinmemiştir. Müellif kullandığı kaynakları da zikretmiştir. Bunlar Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin *Târîhu Hilâli's-Sâbî*, Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-dehr*, Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme*, Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn* ve Firdevsî'nin *Şâhnâme* adlı eserleridir. Ayrıca Taberî'nin *Târîh*'inden de istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Mahallî tarih yazıcılığının en eski örneklerinden biri olan *Târîh-i Taberistân*, Evliyâullah-ı Âmülî ve Zahirüddîn-i Mar'aşî gibi tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Mahallî yöneticilerin bölgeyi kontrol altına almak isteyen Araplar'a, Gaznelîler'e ve Selçuklular'a karşı verdikleri mücadeleler konusunda önemli bilgileri içeren eser, sadece İran'ın Hazar eyaletleri için değil Büyük Selçuklu tarihi için de önemli bir kaynaktır.

Eserin Tenser'in mektubuyla ilgili kısmı ilk defa J. Darmesteter tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte "Lettre de Tansar au roi de Tabaristân" adıyla yayımlanmış (JA, 1894, I, 200 vd. [metin]; a.e., I, 502 vd. [tercüme]), Müctebâ Minovî de bu bölümü *Nâme-i Tenser be Geşnasf* adıyla neşretmiştir (Tahran 1932). *Târîh-i Taberistân*'ın İngilizce özet tercümesi Edward Granville Browne tarafından *An Abridged Translation of The History of Tabaristân* adıyla yayımlanmıştır (London-Leiden 1905). Eserin tamamını Ab-

bas İkbâl-i Âştîyânî iki cilt halinde neşretmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân* (nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1320 hş. neşredenin girişi, I, s. e-yb; Rieu, *Catalogue*, I, 202-204; Browne, *LHP*, II, 479-480; Storey, *Persian Literature*, I, 359-361; A. Christensen, *L'Iran sous les sassanides*, Copenhague 1936, s. 58 vd.; Safâ, *Edebiyyât*, II, 1017-1019; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 129; Abdülazîz Mustafa Bakkûş, "İbn İsfendiyâr ve kitâbühü Târîhu Taberistân", *Havliyyâtü Külliyyeti dâri'l-ulûm*, V, Kahire 1976, s. 79-105; Muhammed Taki Dânişpejûh, "Dâstân-ı Tâmarâ ve Erdeşîr-i Bâvendî", *Âgende*, VI/3-4, Tahran 1359/1979, s. 264-268; E. Yar-Shater, "İbn-i Isfandiyâr", *ELP* (İng.), III, 810; Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, "İbn İsfendiyâr", *DMBİ*, III, 13; Charles Melville, "Ebn Isfandiâr", *Elr.*, VIII, 20-23.

RIZA KURTULUŞ

İBN İŞHAK

(ابن إسحاق)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. İshâk b. Yesâr b. Hiyâr el-Muttalibî
el-Kureşî el-Medenî
(ö. 151/768)

Siyer ve megâzî müellifi,
muhaddis.

80 (699) yılında Medine'de doğdu (Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VII, 34); künyesinin Ebû Bekir olduğuna dair rivayetler varsa da bu doğru değildir. Büyük dedesi Hiyâr (veya dedesi Yesâr), Hâlid b. Velîd'in 12 (633) yılında fethettiği Aynü'ttemr'deki manastırda eğitim gören kırk gençten biriydi ve esir alındıktan sonra Medine'ye gönderilmişti (Hatîb, I, 214, 216). Bazı şarkiyatçılar, İbn İshak'ın büyük dedesinin hristiyan olmasından dolayı İncil'i ve Süryânîce'yi iyi bildiğini ve Hz. Peygamber'den önceki dönemin tarih ve kussalarını iyi bilmesinde de bu aile kültürünün izlerinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak İbn İshak'ın İncil ve Tevrat'ı Medine'de okuduğu, Süryânîce'yi birkaç yıllık ikameti sırasında Mısır'da öğrendiği ve bu kültürü orada aldığı kabul edilmektedir. İbn İshak'ın babası İshak, amcaları Mûsâ ve Abdurrahman ile kardeşleri Ömer ve Ebû Bekir de ilimle, bilhassa hadis rivayetiyle uğraşan kimselerdi (İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 403-404).

İbn İshakeğitimini, başta babası ve amcaları olmak üzere birçok şahsiyetten hadis, siyer-megâzî, şiir, eyyâmü'l-Arab ve ensâb bilgileri alarak tamamladı. Ona ders veren Medine'nin meşhur âlimleri

arasında Âsım b. Ömer b. Katâde, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Yezîd b. Rûmân, Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî, Ebân b. Osman b. Affân, Muhammed el-Bâkır, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Ömer'in mevlâsı Nâfî', Atâ b. Yesâr, Abdurrahman b. Esved, Sâlim b. Abdullah b. Ömer ve İbn Şihâb ez-Zührî bulunmaktadır. İbn İshak'ın, çoğu sahâbe çocuğu olan 100 kadar Medinelî râviden hadis aldığı söylenir (Hatîb, I, 214-218). Kendisinin bazı sahâbîlere yetiştigi, bu arada Enes b. Mâlik'i (ö. 93/711-12) gördüğü ve Saîd b. Müseyyeb'e de bir süre öğrencilik yaptığı bilinmektedir. 115 (733) veya 119 (737) yılında İskenderiye'ye giderek Yezîd b. Ebû Habîb, Sümâme b. Şüfâ, Ubeydullah b. Mugîre, Ubeydullah b. Ebû Ca'fer, Seken b. Ebû Kerîme ve Kâsım b. Kuzmân'dan hadis aldı. Ayrıca orada hadis rivayetiyle de meşgul oldu; Yezîd b. Ebû Habîb, Kays b. Ebû Yezîd ve İshak b. İbrâhîm b. Mûsâ kendisinden hadis rivayet ettiler. Bu arada Yezîd b. Ebû Habîb'den kaydettiği, Hz. Peygamber'in İslâm'a davet mektuplarını götürece elçilere hitaben yaptığı konuşmanın metnini Medine'deki hocalarından İbn Şihâb ez-Zührî'ye göndererek doğrulattı; onun bu tutumu rivayet konusundaki hassasiyetini göstermektedir (İbn Hişâm, II, 607). İbn İshak'ın İskenderiye'den ne zaman ayrıldığı ve Medine'ye dönüp dönmediği gidiş yılı gibi ihtilâflıdır. Muhammed Hamîdullah onun doğrudan Rey, el-Cezîre ve Kûfe'ye geçtiğini (İbn İshak, *es-Sîre*, neşredenin girişi, s. kâfbâ), Johann W. Fück ve Süheyl Zekkâr ise Irak'a Medine'ye döndükten sonra gittiğini (*Muhammed b. İshâq*, s. 30; İbn İshak, *es-Sîre* [nşr. Süheyl Zekkâr], neşredenin girişi, s. 182) kabul ederler.

Kaynaklarda İbn İshak'ın Medine'den ayrılıp İskenderiye'ye ve Irak'a gitmesiyle ilgili çeşitli rivayetler yer almaktadır. Onun horoz dövuştürdüğü, Mescid-i Nebavî'nin arkasında kadınlara yakın yerde oturduğu ve onlarla konuştuğu veya Kaderî (Mu'tezilî) inancına sahip olduğundan dolayı Medine valisi tarafından kırbaç cezasına çarptırıldığı yahut boynuna ip bağlanarak mescidin içinden geçirildiği gibi isnatlar yanında Şiîliğe temayül etmesi sebebiyle Mısır'a gitmek zorunda kaldığı, aynı şekilde İskenderiye'den ayrılışının da karşıtlarının onu kadercilikle suçlaması üzerine valinin kendisini kırbaçlatması sonucunda vuku bulduğu iddia edilmiştir. Medine'de İbn İshak'ın aleyhinde konu-

şanlar arasında iki meşhur hadis âlimi Hişâm b. Urve ile Mâlik b. Enes'in de bulunması dikkat çekmektedir. Hişâm b. Urve, İbn İshak'ın karısından hadis rivayet etmesinin doğru olmadığını ileri sürmüş ve onu yalancılıkla suçlamıştır (İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 401). İbn İshak ise kendi aleyhinde konuşmasına rağmen kitabına ondan birçok rivayet almıştır (İbn Hişâm, I, 179, 225, 235, 241, 318, 417). Aynı zamanda meşhur ensâb âlimleri arasında sayılan İbn İshak ile Mâlik b. Enes birbirlerinin Zûasbah'ın mevâlisinden olduklarını iddia etmişler, ancak karışıklık suçlamaların artması üzerine İbn İshak Irak'a gitmeye karar verince barışmışlardır. Aslında Mâlik b. Enes onu hadis rivayeti dolayısıyla eleştirmiyor, Hz. Peygamber'in Hayber, Kurayza, Nadîr gibi gazvelerine dair bilgileri yahudi asıllı müslümanlardan almasını uygun bulmuyordu. İbn İshak çeşitli tenkit ve ithamlara mâruz kalmışsa da (bu tenkitler ve cevapları için bk. İbn Seyyidünnâs, I, 7-17; Hatîb, I, 214-234; Müsfir b. Saîd b. Demmâs el-Gâmidî, sy. 54 [1418/1998], s. 243-278) başta Buhârî olmak üzere Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler ondan hadis rivayet etmişlerdir.

Hadis ve siyer-megâzî sahalarında İbn İshak'ın üstadı olan İbn Şihâb ez-Zührî, "Megâzî ilmini öğrenmek isteyen İbn İshak'a müracaat etsin" derdi. Zührî ve Süfyân b. Uyeyne, "İbn İshak yaşadığı müddetçe Medine'de ilim yok olmaz"; İmam Şâfiî de, "Megâzîde derinleşmek isteyen kimse Muhammed b. İshak'a muhtaçtır" diyerek kendisini övmüşlerdir (*es-Sîre*, neşredenin girişi, s. kâfelif-kâfbâ). Siyer sahasında onu en büyük âlim kabul eden Zührî (Zehebî, VII, 36), ulaştığı seviyeyi ve bu alanda Medine'de toplamış olduğu geniş malzemeden takdirle söz etmiş, zaman zaman megâzî ile ilgili konularda kendisine bir şeyler de sormuştur. Zührî'nin vefatından sonra öğrencileri de bir hadiste şüpheye düştüklerinde İbn İshak'a başvurlardı.

Zührî'nin aksine Emevî hânedanı mensuplarıyla münasebet kurmayan İbn İshak, Abbâsîler'in iktidarı ele almasından sonra Medine'den ayrılarak Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un kardeşi el-Cezîre Valisi Abbas b. Muhammed'in yanına gitti (142/759-60) ve orada beş yıl kadar hadis rivayetiyle meşgul oldu. Ardından Kûfe'ye, oradan da Hîre'ye geçti; Kûfe'de iken aralarında Ebû Yûsuf'un da bulunduğu

birçok kişi ondan megâzî dersleri aldı. Halife Mansûr'un yanına vardığında kendisini Abbâsîler'in iktidara gelmesinden önce tanıyan Mansûr, İbn İshak'ı oğlu Muhammed'e (el-Mehdî-Billâh) hoca tayin etti ve ayrıca onun için başlangıçtan o güne kadar gelen bir tarih kitabı yazmasını istedi. İbn İshak, daha önce Medine'de topladığı zengin malzemeye dayanarak istenen kitabı yazdı ve halifeye sundu; ancak daha sonra onu çok geniş bulan halifenin isteği üzerine özetlemek zorunda kaldı. Saray kütüphanesine konulan ilk yazdığı nüsha râvi Seleme b. Fazl'ın eline geçmiş ve onun aracılığıyla nakledilmiştir. Mehdî ile Horasan ve Rey'e giden İbn İshak buralarda da hadis rivayetini sürdürdü. 146 (763) yılında Bağdat'ın kurulması üzerine halifenin maiyetinde yer alması sebebiyle oraya yerleşti, vefatına kadar yine hadis rivayetiyle meşgul olup *es-Sîre*'sini okuttu. 151 (768 veya 150/767, 153/770, 154/771) yılında burada öldü ve sonraları Hârûnürreşid'in annesi Hayzûrân'ın adıyla anılan mezarlığın doğu tarafına Ebû Hanîfe'nin kabri yanına gömüldü.

Yaşadığı dönemde "emîr'ül-mü'minîn" unvanıyla anılan muhaddislerden olan İbn İshak'tan pek çok kişi hadis ve megâzî rivayet etmiştir. Mutâ' et-Tarâbîşî bunların sayısını 131 olarak verir ve megâzî râvilerini yedi, hadis râvilerini beş ayrı grupta toplayarak hepsini on iki ayrı başlık altında sınıflandırıp her grupta yer alan râvileri ve rivayetlerini ayrı ayrı ortaya koyar (*Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, s. 22 vd.). Buhârî, İbn İshak'ın megâzî dışında çoğu ahkâma ait 17.000 hadis rivayet ettiğini ve bunların İbrâhîm b. Sa'd el-Ensârî'nin elinde bulunduğunu haber vermiştir (Hatîb, VI, 83; ayrıca bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 457). Zehebî, 17.000 hadisin çeşitli yollarla gelen senedleri dolayısıyla mükerrerleriyle birlikte bu sayıya ulaştığını, gerçekte sayılarının bu rakamın onda biri dahi olmadığını belirtir (*Â'lâ-mû'n-nübelâ*, VII, 40). Kendisi de bu hadislerin bir kısmını *el-Megâzî*'siyle tefsir, hadis, fıkıh, tarih ve ahbâr kitaplarında kullanmıştır.

Muhaddislerle cerh ve ta'dîl âlimlerinin İbn İshak'a yönelttikleri en ağır tenkit, onun hadisi aldığı râvi veya şeyhi atlayıp (tedlîs) ilk râvinin adıyla nakletmesidir. Ancak bu husus, tarih ve hadis rivayeti arasındaki farktan ileri gelmektedir. Hadisler genellikle kısa ve bir olayın birbirine bağlı unsurlarıyla anlatılmasının söz konusu olmadığı metinlerdir. Tarih yazıcılı-

ğında ise olayları birbirine bağlamak suretiyle anlatım esastır. İbn İshak'ın tarihçi yönüyle birçok hadisin senedini birleştirerek vak'ayı anlatması ilk defa kendisinin başvurduğu bir usul değildir. Aynı usulü, hadisteki üstünlüğü kabul edilen ve megâzi ile de ilgilendiği bilinen İbn Şihâb ez-Zührî ile fakih ve muhaddis olmasının yanı sıra megâzi sahasındaki ilk otoritelerden sayılan Urve b. Zübeyr de kullanmıştır (bk. İbn İshak, *es-Sîre*, neşredeninin girişi, s. kâftâ-kâfyâ). Abdullah b. Abbas'a nisbet edilen tefsir rivayet tariklerinden biri de Muhammed b. Ebû Muhammed ve İkrime veya Saîd b. Cübeyr yoluyla ona ulaşan İbn İshak tarikidir. August Fischer, İbn İshak'ın nakilde bulunduğu râvilerin biyografileri üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır (*Biographien von Gewährsmännern des Ibn Ishâq*, Halle 1889; Leiden 1890).

İbn İshak'ın en önemli eseri olan *Kitâbü'l-Megâzi* (*Sîretü İbn İshâk*, *el-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-megâzi*) müellifi henüz hayatta iken büyük bir şöhret kazanmasına, altmışa yakın râvi tarafından rivayet edilmesine ve daha sonraki nesilden on âlimin birer nüshaya sahip olmasına rağmen bütününü günümüze ulaşmamıştır. İbn Sa'd, kitabın adını *el-Megâzi* ve müellifini de "sâhibü'l-Megâzi" diye verir (*et-Tabakât*, VI, 396; a.m.f., *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 154). İbn İshak'ın ve çağdaşlarının Hz. Peygamber'in hayatı hakkında yazmış oldukları eserlere "el-Megâzi", bazan da muhtevasını göstermek için "el-Megâzi ve's-siyer" denilmiştir (Hatîb, I, 215; İbn Hayr, s. 232). *es-Sîre* adı İbn Hişâm'dan sonra yaygınlık kazanmış ve onun İbn İshak'ın çalışmasını özetleyen kitabı *Sîretü Resûlillâh*, *Sîretü İbn Hişâm* ve *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlarıyla tanınmıştır. Belki de bundan dolayı İbnü'n-Nedîm, İbn İshak'ın eserinden *Kitâbü's-Sîre ve'l-mübtede' ve'l-megâzi* diye bahseder (*el-Fihrist*, s. 142). Johann Fück ve onu takip eden birçok araştırmacı da İbn İshak'ın eserinin bölümlerini, Hamîdullah'ın verdiği uzun isimde de görüleceği üzere "mübtede'", "meb'as" ve "megâzi" olarak vermişlerdir (*Muhammed Ibn Ishâq*, s. 34; Horovitz, s. 82; Abdülazîz ed-Dûrî, s. 27). İbnü'n-Nedîm (*el-Fihrist*, s. 142) ve Yâkût el-Hamevî (VI, 401), İbn İshak'ın *Kitâbü'l-Hulefâ* (*Ah-bârü'l-hulefâ*, *Târîhu'l-hulefâ*) adlı bir eserinin daha mevcut olduğunu söylerler.

İbn Sa'd, ilk defa megâziyi bir araya toplayan ve bu alanda bir kitap yazan ki-

şinin İbn İshak olduğunu belirtir (*et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 401). Fück de İbn İshak hakkında yaptığı doktora tezinde onun *el-Megâzi*'yi Halife Mansûr'un emri üzerine Bağdat veya Hîre'de değil Irak'a gelmeden önce Medine'de yazdığını söyler ve eserdeki bilgilerin hemen tamamının Medineli ve Mısırlı râvilerden alınmış olmasını buna delil gösterir (*Muhammed Ibn Ishâq*, s. 34 vd.). Ayrıca daha önce yazmış olduğu eserini Mansûr'un çok geniş bulması üzerine belki de yeniden veya düzelterek ikinci, hatta üçüncü defa kısaltarak tekrar kaleme almıştır. Bu nüshaların hiçbirinin tamamı günümüze kadar ulaşmamıştır. Hamîdullah ve Süheyl Zekkâr'ın neşrettikleri kısımda ise sadece Hz. Peygamber'in nesebi, Zemzem Kuyusu, Abdullah'ın evlenmesi, Fil Vak'ası, rahip Bahîrâ olayı, bi'set, ilk müslümanlar ve Habeşistan'a hicret gibi konularla Medine dönemine ait Bedir ve Seviş gazvelerini anlatan bölümler yer almaktadır. İbn Hişâm, İbn İshak'ın *el-Megâzi*'sinin Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî tarafından rivayet edilen ve Küfî-Bağdâdî diye meşhur olan nüshasını kısaltmış, bu arada Hz. Peygamber'le ilgili olmayan veya Kur'an'da temas edilmeyen olayları, uydurma olduğu ileri sürülen şiirleri, bazılarını incitebilecek nezakete uymayan haberleri ve Bekkâî'nin mevsuk saymadığı bilgileri eserine almadığını, aldıklarını ise rivayet edildiği şekliyle aynen kitabına aktardığını belirtmektedir.

İbn İshak'ın *el-Megâzi*'si incelendiğinde Hz. Peygamber'in, hayatı ve şahsiyetiyle münferit bir hadise gibi telakki edilmeyip dünya ve insanlık tarihinin bir parçası, Hz. Âdem'den itibaren gönderilen peygamberlerin devamı ve son halkası olarak ele alındığı görülür. İbn Hişâm, "Mübtede'" adıyla anılan bölümün büyük kısmını eserine almadığı için İbn İshak'ın kısas-ı enbiyâsı ve Câhiliye dönemini ilgilendiren haberleri daha çok Taberî'nin tarih ve tefsir kitaplarında, Mekke'nin ve Kâbe'nin eski tarihiyle ilgili olanları da Ezraki'nin *Ah-bârü Mekke*'sinde muhafaza edilmiştir. Bu bölümde Hz. İsa'dan önce gelen peygamberlerin tarihi yazılırken Kur'an-ı Kerim'deki bazı âyetlerin yanında Vehb b. Münebbih'in Abbas, Ehl-i kitap ve bizzat Tevrat'tan aldığı rivayetlerden faydalanılmıştır. Ayrıca Kur'an'da adı geçen Âd ve Semûd ile hiç anılmayan Tasm ve Cedîs kabilelerinin tarihlerine, Uhdûd ve Fil vak'aları dolayısıyla Câhiliye çağı Yemen tarihine, Arap kabileleriyle

putlarına, Hz. Peygamber'in dedelerine ve Mekke halkının dinî anlayışına yer verilmiştir. İbn İshak bu bölümü yazarken sened göstermemiştir. Resûl-i Ekrem'in doğumundan hicretine kadarki gelişmeler ise daha çok ferdî olaylar şeklinde ele alınmıştır. Bunlar arasında İslâmiyet'i kabul eden şahsiyetlere, Kureyşliler'in Hz. Peygamber'e ve müslümanlara karşı düşmanlıklarına, Hz. Ebû Bekir'in davetiyle müslüman olanların, Habeşistan'a hicret eden ve geri dönenlerin isim listelerine, özellikle Resûl-i Ekrem'in Medine'deki siyasî ve içtimâî hayatı düzenlemek için yahudilerle yaptığı muahedenin metni gibi diğer kaynaklarda rastlanmayan önemli bir belgeye yer verilmiştir. Mekke dönemine ait haberlerin tarih sırasına göre ve senedlerinin artırılarak kaydedilmesine çalışıldığı görülür. Bu dönemle ilgili rivayetlerin çoğu Medineli râvilerle aittir. Hicretten sonraki gelişmelerin ele alındığı bölümde İbn İshak başta gazve ve seriyeler olmak üzere Hz. Peygamber'in rahatsızlığı, vefatı ve Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi gibi önemli olayları işler. Konuların ayrıntısına geçmeden önce haberin bir özetini, sonra râvilerden kendisine ulaşan konuyla ilgili diğer haberleri, eğer bu bir savaşa meselâ katılanların, ölenlerin ve esirlerin isimlerini verir. Bu bölümde de çoğu Medineli olan haber kaynaklarını açıklarken özellikle hocaları Zührî, Âsım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebû Bekir b. Hazm'ın isimlerinin yer aldığı senedleri gösterir. Ayrıca başka râvilerden veya olaylara katılanların yakınlarından topladığı haberleri ekler.

İbn İshak özellikle anlattığı konuların hadislerle irtibatını çok iyi kurmuş, bazan şahsî görüşlerini de ekleyerek birçok rivayeti birleştirip bütünleştirmeyi başarmıştır. Onun Ehl-i kitap'la ilgili haberlerde yahudi, hristiyan ve Mecûsiler'den rivayette bulunduğu ve bunların isimlerini saymak yerine "Tevrat ehli", "ilk kitap ehlin-den bazı kimseler", "acemlerden söz nakledenler" gibi ifadeler kullandığı görülür. Hatta daha da ileri giderek Eski ve Yeni Ahid tercümelerinden aynen haber almaktan çekinmez. İbn İshak, bu tür haber ve râvileri kabul etmekle Medine'deki hadis rivayeti geleneğinden ayrılır; ayrıca bu tip haber ve bilgilere yer verirken eserinde "delâilü'n-nübüvve" konusuna temas eden ilk müellif olarak dikkat çeker. Onun diğer tarihçilerden farklı bir yanı da doğru olup olmadığını incelemeksizin eserini şiirlerle doldurmasıdır; bu yüzden

hem çağdaşları hem de daha sonra gelenler tarafından tenkit edilmiştir. Bu eseriyle siyer ve tarih yazıcılığının ufkunu genişleten İbn İshak, Hz. Peygamber'i ve müslümanları insanlık tarihiyle bütünleştirip sevimlerine yardımcı olmuştur. İbn İshak bu kitap sebebiyle kendinden sonra gelen bütün siyer ve tarih yazarlarının şeyhi ve piri sayılmış, daha sonraki siyer müellifleri onun talebesi kabul edilmiştir. İbn Sa'd, Ezrakî, Belâzûrî ve Taberî başta olmak üzere meşhur tarihçiler eserlerinde İbn İshak'tan gelen rivayetlere geniş yer ayırmışlardır. Onun Hz. Peygamber'in biyografisine verdiği şekil bugün dahi ana hatlarıyla muhafaza edilmektedir.

İbn İshak'ın *el-Meğâzî*'si günümüze tam olarak İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebevîyye* adlı eseriyle ulaşmıştır (nşr. Ferdinand Wüstenfeld, I-III, Göttingen 1858-1860; nşr. Mustafa es-Sekkâ – İbrâhim el-Ebyârî – Abdülhafız eş-Şelebî, I-IV, Kahire 1355/1936, 1375/1955; ayrıca bk. İBN Hİ-ŞÂM). Kitabın orijinali ise eksik nüshalar halinde zamanımıza intikal etmiş ve iki ayrı neşri yapılmıştır. a) Muhammed Hamîdullah, *Sîretü İbn İshâk el-müsemma bi-Kitâbi'l-Mübtade'* ve *l-meb'as ve'l-meğâzî* (Rabat 1396/1976 → Konya 1401/1981). b) Süheyl Zekkâr, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî* (Dimaşk 1396/1976). Her iki nâşir de Fas'taki Karaviyyîn (nr. 202) ve Rabat (nr. 1712) kütüphaneleriyle Dimaşk Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Mecmua, nr. 110, vr. 158-174) bulunan üç eksik yazmayı esas almıştır. İbn İshak'ın *el-Meğâzî*'sinin tam metnini ortaya çıkarmak amacıyla bir çalışma yapan Alfred Guillaume da başta İbn Hişâm'ın eserinde yer alan metinle Karaviyyîn Kütüphanesi'ndeki yazma nüshayı, ayrıca Taberî'nin *Târîh*'inde ve Ezrakî'nin *Aẖbârü Mekke*'sindeki ondan alınan haber ve rivayetleri bir araya getirerek *The Life of Muhammad a Translation of Ishâq's Sirat Rasûl Allah* adıyla İngilizce'ye tercüme etmiştir (Oxford 1955). Abdüllatif et-Tîbâvî yazdığı makalede bu tercümedeki hatalarını göstermiş (bk. bibl.), ayrıca M. Edwardes *The Life of Muhammad* adıyla İbn İshak'ın eserini tekrar İngilizce'ye (London 1964), Sezai Özel de *Siyer (Peygamber Tarihi)* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1988, 1991) çevirmiştir. İbrahim Altan ise yazdığı makalede bu tercümedeki hatalara dikkat çekmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, neşredenin girişi, s. e-m; a.e. (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1396/1976, neşredenin girişi, s. 5-20, 83, 182; a.mlf., *The*

Life of Muhammad a Translation of Ishâq's Sirat Rasûl Allah (trc. A. Guillaume), Oxford 1955, tercüme edenin girişi, s. XIII-XLVII; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 179, 225, 235, 241, 318, 417; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, I, 3-17; II, 607; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 399; VII, 321-322; a.mlf., *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 154-155, 400-404, 457; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ*², I, 7-9; Zübeyr b. Bekkâr, *Aḥbârü'l-muvaffakiyyât* (nşr. Sâmî Mekki el-Ânî), Bağdad 1392/1972, s. 332-333; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 491-492; Belâzûrî, *Fütûḥ* (Rıdvân), s. 248; Taberî, *Târîḥ* (de Goeje), I, 2064; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 142; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, I, 214-234; VI, 83; Bekrî, *Mu'cem*, I, 319; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 232-236; Süheylî, *er-Rauzû'l-ünûf*, I, 37-41; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*² (nşr. D. S. Margoliouth), Leiden 1913, VI, 399-401; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 276-277; İbn Seyyidün-nâs, *Üyûnû'l-eşer*, Kahire 1356, I, 7-17; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XIV, 405-429; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², VII, 33-55; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 468-475; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, V, 28-32; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 411-413; J. Fück, *Muhammad Ibn Ishâq*, Frankfurt 1925, s. 30, 34 vd.; J. Horowitz, *el-Meğâzî'l-ülâ ve mü'ellifühâ* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1369/1949, s. 75-96; Hüseyin Nassâr, *Neş'etü'l-kitâbeti'l-fenniyye fi'l-edebi'l-Arabî*, Kahire 1954, s. 232-238; Nabia Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri*, Chicago 1957, I, 80-99; Abdülazîz ed-Dürî, *Bahş fi neş'eti 'ilmi't-târîḥ 'inde'l-Arab*, Beyrut 1960, s. 27-30; a.mlf., *Dirâse fi sîreti'n-nebî ve mü'ellifühâ İbn İshâk*, Bağdad 1965; W. Montgomery Watt, "The Materials Used by Ibn Ishaq", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 23-34; a.mlf., "The Reliability of Ibn-Ishâq's Sources", *La vie du prophète Mahomet*, Paris 1983, s. 31-43; a.mlf., *Early Islam*, Edinburgh 1990, s. 13-23; T. Fahd, "Problèmes de typologie dans la 'Sîra' d'Ibn Ishâq", *La vie du prophète Mahomet*, Paris 1983, s. 67-75; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 87-91; Fâtima Hüdâ Necâ, *el-Ğurer fi siyeri'l-mu'erriḥîn ve aḥbârihim*, Trablus 1985, s. 97-122; Muta' et-Tarâbişî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fi'l-Meğâzî ve's-siyer ve sâ'iri'l-merviyât*, Beyrut 1414/1994, s. 22 vd.; Tarîf Halidî, *Arabic Historical Thought in the Classical Period*, New York 1994, s. 34-39; A. L. Tibawi, "The Life of Muhammad a Critique of Guillaume's English Translation", *IQ*, III/3 (1956), s. 196-214; J. Robson, "İbn İshak'ın İsnad Kullandığı" (trc. Talât Koçyiğit), *AÜİFD*, X (1962), s. 117-126; R. Sellheim, "Prophet, Calif und Geschichte: Die Muhammad-Biographie des Ibn Ishaq", *Oriens*, XVIII-XIX (1967), s. 33-91; Muhammad Hamidullah, "Muhammad Ibn Ishaq (The Biographer of the Holy Prophet)", *JPHS*, XV (1967), s. 77-100; Miklos Muranyi, "İbn İshâq's Kitâb al-Magâzî in der Riwaya von Yûnus b. Bukair", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIV, Jerusalem 1991, s. 214-275; İbrahim Altan, "İbn İshak Tercümesi Üzerine", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Adapazarı 1996, s. 295-302; Müsfir b. Saîd b. Demmâs el-Gâmidî, "İmâmü'l-Meğâzî Muhammed b. İshâk", *Mecelletü'l-buḥûsi'l-İslâmiyye*, sy. 54, Riyad 1418/1998, s. 223-278; C. Brockelmann, "İbn İshâk", *IA*, V/2, s. 757-758; J. M. B. Jones, "İbn İshâk", *El²* (Fr.), III, 834-835.

MUSTAFA FAYDA

İBN İSRÂİL

(ابن إسرائيل)

Ebü'l-Meâli Necmüddin Muhammed
b. Sivâr (Sevvâr) b. İsrâil
eş-Şeybânî ed-Dimaşkî
(ö. 677/1278)

Mutasavvıf - şair.

603 (1206) yılında Dimaşk'ta doğdu. Hâlid b. Velîd'in ordusuyla birlikte Dimaşk'a gelen bir ailenin soyundandır. Öğrenimine burada başladı. Gençliğinde tasavvufa ilgi duyarak Rifâiyye tarikatının Harîriyye şubesinin kurucusu Ebü'l-Hasan Ali el-Harîrî'ye intisap etti. Bu yıllarda Ebû Hafs Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin sohbetlerine devam ederek 'Avâri-fü'l-ma'ârif'i bizzat kendisinden dinledi, aynı mutasavvıfın elinden hırka giydi. H. Monés büyük ihtimalle, 'Avâri-fü'l-ma'ârif müellifi Sühreverdî ile 579 (1183) yılında vefat ettiğini söylediği (doğrusu 587/1191) İsrâkî filozofu Şehâbeddin es-Sühreverdî'yi birbirine karıştırdığından İbn İsrâil'in Şehâbeddin es-Sühreverdî ile görüşmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüştür (*El²* [İng.], III, 811).

Küçük yaşta şiir yazmaya başlayan İbn İsrâil devlet adamları ve kadılar için şiirler kaleme almış, fakat kendi ifadesine göre içinde huzursuzluk duyduğu bir gece artık münâcât türü dışında şiir yazmaya yemin etmiştir (Kütübî, III, 389). İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Cemâleddin İbnü'l-Hâcib ve İzzeddin İbn Abdüsselâm gibi âlimlerin fâsıklık ve zındıklıkla itham ederek katline fetva verdikleri (a.g.e., III, 9) Ali el-Harîrî'ye intisap ettikten sonra İbn İsrâil memleketinden ayrılarak dervişlerle birlikte birçok yeri dolaştı; Mugannî İbnü'l-Fasîh ile birlikte Safed'e, Hicaz'a ve Mısır'a gitti. Bu yıllarda İbnü'l-Fâriz tarzı şiirler yazarak vahdet-i vücûdu ve bu mânadaki tasavvufu anlatmaya başladı. Kahire'de İbn Hallikân'ın hakem olduğu bir toplantıda sûfî şair İbnü'l-Hiyemî ile yarıştığı ve İbnü'l-Hiyemî'nin şiirlerinin üstün görülmesi üzerine Mısır'ı terkettiği rivayet edilmektedir. İbn İsrâil Dimaşk'ta vefat etti ve Şeyh Raslân ed-Dimaşkî'nin türbesi civarında defnedildi. İbn Hallikân yakından tanınmasına rağmen *Vefeyâtü'l-a'yân*'ında ona yer vermemiştir.

Safedî, Şehâbeddin Mahmûd Ebû's-Senâ'ya İbn İsrâil'in şiirleri hakkında görüşünü sorduğunu, başlangıçta iyi bir şair olduğu, fakat İbnü'l-Fâriz tarzı tasavvufi şiirler yazmaya başladıktan sonra gerile-